

Hat évtizeddel ezelőtt, 1908-ban jelent meg Nagyváradon *A Holnap* című antológia, amely maga köré tömörítette a korabeli Magyarország társadalmi és irodalmi megújulásáért küzdő modern magyar írókat: Ady Endrét, Juhász Gyulát, Babits Mihályt, Balázs Bélát, Dutka Ákost, Emőd Tamást és Miklós Jutkát. *A Holnap*-ból két kötet látott napvilágot. Az első kötetben Antal Sándor, a másodikban Kollányi Boldizsár foglalt harcosan állást bevezető tanulmányában a forradalmian új magyar irodalom mellett. Ugyanebben az esztendőben indult meg a *Nyugat* folyóirat is, *A Holnap* programját és írói körét kiszélesítve.

A Holnap megjelenése új fejezetet nyitott abban a harcban, amelyet Ady Endre, a forradalom „viharmadara” indított társadalmunk gyökeres, demokratikus átalakításáért, az együttélő népek testvériségéért és a magyar irodalom forradalmi megújulásáért. Ez az irodalmi háború a magyar irodalom legszenvedélyesebb, a reakciós és haladó erőket egyaránt felkavaró és állásfoglalásra készítő harca volt, s egyúttal előkészítője is az eljövendő forradalmaknak. Amikor az antológia Nagyváradon megjelent, Ady mögött állott már a költészetét is előkészítő nagyváradi és párizsi forradalmi publicisztikája, már napvilágot láttak az *Új versek és Vér és arany* kötetei. A magyar költészet egén új, minden elődjénél fényesebb csillag jelent meg, s világirodalmi jelentőségét, forradalmi humanizmusát minden év, minden nagy történeti esemény: háborúk és forradalmak viharai egyre jobban igazolják. De hat évtizeddel ezelőtt Ady költészetének igazi mélységeit még csak a minden újért lelkesedő modern írók és értelmiségiek szűk tábora ismerte fel. A körösparti Párizs, Nagyvárad érdeme, hogy itt találja meg először azt a baráti kört, mely publicisztikája s később költésze kibontakozását elősegíti.

Ady és Nagyvárad szinte elválaszthatatlanul egybefonódott, fogalomná vált irodalomtörténetírásunkban. Az egykori kortársak, sőt maga Ady sem látta azonban nagyváradi éveinek igazi jelentőségét. Fehér Dezső szerint Ady csak 1917-ben gondolt válogatott publicisztikai írásai kiadására és „heteken át nagy gonddal és önkritikával olvasta át, válogatta ki és revideálta régi újságcikkeit.” (*Ha hív az acélhegyű ördög*. Nagyvárad, 1927. 4.) Ady Endre nem érte meg cikkgyűjteménye megjelenését, sőt az összegyűjtött kézirat is elveszett. Az 1917-ben felvetett tervet végül is Fehér Dezső valósította meg. Ő ismerte fel először Ady váradi újságíróéveinek jelentőségét, és mutatott rá — a kortársi szubjektív visszaemlékezésekkel szemben — az alig ismert és elfelejtett Ady-újságcikkek forradalmi tartalmára.

Fehér Dezső úttörő munkája óta fél évszázad telt el, számtalan tanulmány, adatközlés bővítette ki az általa összegyűjtött anyagot, s végül az elmúlt években — 1955 és 1968 között — napvilágot látott hét hatalmas kötetben Ady prózai írásainak kritikai kiadása is. Ma már egyre világosabban látjuk, mit köszönhet Ady Nagyváradnak, de azt is tudjuk, hogy az Értől az Óceánig vívő úton a körösparti Párizs csak egyik fontos állomása volt a költőzseni világirodalmi csúcsok felé törő útjának. A marxista irodalomtörténetírás és filológia a közíró Ady munkásságát sokoldalúan tárta fel, rámutatva arra az alapvető tételre, hogy a nagy költő forradalmi publicisztikája nagy tudatossággal készíti elő költészetét. Révai József méltán nevezi publicisztikája alapján Adyt magyar Leninnek, Bóka László pedig ezek-

kel a szavakkal fejezi be monográfiája első kötetét: „1903-ban megírja Ady a »Vizió a lápon«-t, »A könnyek asszonyá«-t s ezzel irodalmunknak s a világirodalomnak új korszaka kezdődik“ (*Ady Endre élete és művei*, Budapest, 1955. 316).

Ady Endre és Nagyvárad viszonyát is úgy kell néznünk, mint minden nagy és korszakot formáló zseni viszonyát környezete élményadó anyagához. Az epigont és a középszert megmagyarazza és determinálja a környezete, a zseni a környezete élményanyagából új világot teremt, s a maga teremtette világ fényével, sajátos szépségével ragyogtatja be életútja állomásait: Érmindszentet, Zilahot, Nagyváradot, Párizst és egész Európát. Az utókor Ady szemével látta és látja Nagyváradot és Párizst is, de ez a világ új és egyedülálló, senki által nem utánozható való és álomvilág. Mit kapott mégis Ady Endre Váradtól fiatal éveiben, s milyen érzelmi, emberi kapcsolatok kötik haláláig a körösparti Párizshoz?

A századforduló Nagyvárada nemcsak fejlődő modern város, de tükrözi kicsiben az ország összes alapvető ellentéteit és megoldásra váró problémáit: leszámolást a püspökök és mágnások uralmával, a nemzetiségi problémákat, az elnyomott és kizsákmányolt munkásság és parasztság forradalmi törekvéseit, a haladó polgárság szembefordulását mindennel, ami régi, elavult és pusztulásra ítélt. A századfordulótól a világháborúig terjedő másfél évtizedben alkalma van Adynak megismerni és baráti kapcsolatot szőni az állandóan vagy átmenetileg Nagyváradon élő radikális értelmiség vezetőivel: írakkal, újságírókkal, közéleti harcosokkal. Közülük kiemelhetjük Somló Bódogot, Várady Zsigmondot, Juhász Gyulát, Nagy Endrét, Emőd Tamást, Balázs Bélát, Bíró Lajost, Fehér Dezsőt, Szabó Dezsőt, Dési Gézát, Lengyel Gézát s kívülük még a modern irodalmi ízlésért, a radikális polgári szemlélet érvényesítéséért, a társadalmi átalakulásért harcoló, ma már alig ismert újságírók, színészek, orvosok és értelmiségiek széles táborát, Ady szűkebb és tágabb baráti és ismeretségi körét, hol harcos világnézete és forradalmi költésze hamar visszhangra talált. Nagyváradon ismeri meg Iosif Vulcant, s ott bemutatott színművéről ő ír bírálatot a *Nagyvárad Lapokba*. A korszak nagy román íróival való közvetlen kapcsolatteremtés ihlete is váradí élményeiből fakad, s vezet el később Emil Isac-kal és Octavian Gogával való megismerkedéséhez, *A magyar jakobinus dala* forradalmi összefogást hirdető programjához. Váradról nyílik kapu nemcsak Párizs, de Erdély felé is, a Váradon élesen, de mégis provinciális viszonyok között jelentkező problémák, ellentétek felismerése viszi tovább a társadalmi, a nemzeti s azon túl az emberiség nagy kérdéseinek meglátásához. Ezt kapta Váradtól Ady, de amit onnan magával visz és visszaad élményadó városának, az már nemcsak eszmeileg és művészileg százzszorosan több, hanem egész nemzetéhez és az emberiséghez szól.

1908-ban költőfejedelem már, aki büszkén írhatta: „Ne félj hajóm, rajtad a Holnap hőse...“

Az Adyt követők táborából, az „új horizontok“ felé haladókból alakul ki a Holnap Társaság, a nagy költő szelleme az elindulás fő ihletője. Bár gazdag irodalom alakult ki *A Holnapra* vonatkozólag, mégsem állíthatjuk ma sem, hogy keletkezésének pontos körülményeit a filológia teljes mértékben feltárta volna. A kutatást elsősorban a Holnap-mozgalom résztvevőinek és közvetlen kortársainak visszaemlékezései nehezítik meg. Dutka Ákos, Hatvany Lajos, Juhász Gyula — hogy csak néhányat említek a visszaemlékezők közül — elsősorban a Holnap-mozgalom keletkezésének légkörét, hangulati elemeit örökítették meg. Juhász Gyula szép versében emlékezik vissza Váradra:

Várad; hol Ady Endre arca
Ragyogott éjszakák homályán
S új versek csengő könnyű harca
Vágott rendet a régi gárdán
S a kávéházi zürbe, zajba
Tárogatónk zendült, kiáltván:
Hogy akik itt sírnak, loholnak
Mind váteszeid, tarka Holnap!

Ugyancsak Juhász Gyula írja a Holnap Társaság megalakításának körülményeiről: „Ebben az időben sokszor szó esett a vidéki sajtóban a magyar irodalom decentralizációjáról és a körösparti Párizs — ahogy akkor Váradot elnevezték — mindenképpen a legalkalmasabbnak látszott erre a feladatra. Így történt, hogy a kávéházi beszélgetések során elhatároztuk egy antológia kiadását.“ (Kispéter András: *Juhász Gyula*. Budapest, 1956. 75). A *Holnappal* kapcsolatban mind a visszaemlékezések, mind a legújabb kutatások beszélnek folyóiratról, antológiáról, társaságról és mozgalomról. Az egymásnak e tekintetben ellentmondó visszaemlékezések nem tévednek lényegében, mert a baráti beszélgetések során kezdetben még nem tisztázódott, hogy az új írói csoportosulás folyóiratot indít vagy antológiát ad ki. Végül is a hónapokig tartó megbeszélések és levelezések nyomán antológia kiadását határozzák el. Így jelenik meg 1908 szeptemberében *A Holnap* első kötete, majd a következő évben a második. A Holnap Társaság viszont nem jogi formákat betartó irodalmi tömörülés lett, hanem annak a kötetlen formák között megalakult baráti körnek a neve, amely az új írói törekvések diadalra juttatása végett jött létre. A Holnap Társaság természetesen irodalmi mozgalmat is jelöl, mert tagjai a legkülönbözőbb terveket szőtték, s részben meg is valósították a modern magyar irodalom széleskörű népszerűsítése érdekében.

A keletkezés körülményeire hadd idézzük Dutka Ákos visszaemlékezését:

Megint itt van a küszöbön a Kőlcsey, meg a Kazinczy kora. Halljuk már, halljuk Ady verseiben az új magyar igéket, az új szóösszevonásokat, ami még idegen a bugris füleknek, de mi már esküszünk, hogy ez a holnap, a forrongó jövő szava. Vasárnap délelőttökön beülünk az Emke-kávéház belső szegletébe. Elénk rakjuk a világ minden tájáról befutott képes újságokat: a londoni Graphic-tól a párizsi Sourir-ig. És nézegetjük Gauguin tahiti-i képeit. Blériot új repülőgépmoდეlleit. Juhász már verssorokat firkál az egyik Gauguin-kép alá: Tánco!j, Noa Noa! Már ott jár Tahitiban, már szétfoszlik körülünk a váradi kávéház. Eltűnik a város s túl a Körösön az elsüllyedt Atlantisz hangjait halljuk. Mennyi szép minden, mennyi szent minden s mind a másé, dadogjuk könnyesen Ady versét s tovább nézegetjük a Cyrano és a Chantclair párizsi díszleteit. Egy ilyen révedező, álmódó vasárnap délelőttön pattan ki a gondolat köztünk, hogy bezzeg nekünk nincs egy ilyen szép képes-újságunk —, de még egy igazi újhangú folyóiratunk sem.

— Csináljunk egyet — szólalt meg Antal Sándor, nekem érettségiző iskolatársam, Juhásznak egyetemi kollégája.

— Mégpedig itt, Váradon — vetettem közbe én —, távol a pesti klikkektől.

— A Sonnenfeld-nyomda meg is csinálná, különül, mint Pesten — folytatta Antal Sándor.

— Tudjátok-e, milyen nagyszerű lenne egy újhangú folyóirat — szólalt meg Juhász —, hiszen vagyunk már százan is, akik kinőttünk a Héttől, az Új Időkből, meg az öreg Vasárnapi Újságból. Számolni kezdte:

— Itt van Kosztolányi Dezső, Babits Mihály, Oláh Gábor, Balázs Béla s az egész egyetemi Komjáthy Társaság. Higgyétek el, szívesen jönnének velünk, ha csinálnánk itt valamit, Váradon.

— Hát akkor csinálunk — kiáltottuk egyszerre Antal Sándorral.

— Meg kell beszélni Sonnenfeldékkel. Ők úgylis versenyeznek a gyomai Kner-nyomdával — tette hozzá Antal Sándor.

— Várjatok — mondta Juhász —, előbb tudnunk kell, kikre számíthatunk, majd én írok egyetemi fiúknak.

Ettől a vasárnaptól kezdve nem aludt ki az álmodott váradi folyóirat terve. Folyton erről beszélünk, bár senki sem tudta közülünk, ki és hogyan fedzné a költségeket. Antal Sándor ugyan számítgatott: hány példányt lehetne elhelyezni s mennyi hirdetésre számíthatnánk. Juhász pedig komolyan levelezett. Az első választ Kosztolányi Dezsőtől kaptuk. Ő fölényes, parnasszusi hangon elutasította a kalandos, diákos vidéki tervet. Nemsokára Oláh Gábor is írt. Ő a debreceni Bokrétára hivatkozott és szerinte minden újfajta irodalmi szervezkedés csak Debrecenből indulhat. A kitérő levelek nem kedvetlenítettek el bennünket. Sőt Antal Sándor, aki már megjárta Svédországot és megírta a *Trondhjemi herceg* című regényét, nekivadult és váltig verte az asztalt. (Dutka Ákos: *A „Holnap” városa*. Budapest, 1955. 149—151.)

Hatvany Lajos is több ízben ír A Holnapról, számunkra ezúttal legjellemzőbb 1908-ban írt bírálata az antológiáról. Hatvany cikke a Pesti Napló 1908. szeptember 23-iki számában jelent meg, és tükrözi azt a hatást, amit rá és a modern magyar irodalomért rajongókra a kötet megjelenése gyakorolt:

Igaza van Antal Sándornak, ki *A Holnap* hét költőjének összegyűjtötte verseit. A magyar irodalomtörténetnek új fejezete kezdődik. Vannak emberek, kik — ha a szemük összevillant — első látásra megértik, és vannak emberek, kik az egymásra először vetett tekintetükben kölcsönösen ismerik félre és gyűlölik meg egymást, kiket a fiatal szemek fényes összevillanása felbőszít. Mit jelent ez? A szavak ismét csatasorban állnak, mint egykor Kazinczy korában, mint Petőfi és Arany idejében. Itt szakadások, különválások, alakulások vannak, itt forrong valami — ne féljünk a szótól —, itt a forradalom!“ (Hatvany Lajos: *Ady*. Budapest, 1959. I. 34.)

A Holnap keletkezését és hatását tükröző gazdag kortársirodalom és a későbbi visszaemlékezések nyomán bontakozott ki, már a húszas években, az említett kérdéssel foglalkozó Ady-filológia. Földessy Gyula és Dóczy Jenő alapvető tanulmányai és adatközlései már ekkor sok pontos tényanyagot örökítettek meg, és részben meg is magyaráztak. Földessy Gyula *Adalékok az Ady és A Holnap körüli vitához* és Dóczy Jenő *Ady, a holnaposok és a szocialisták* című tanulmányai (*Ady-Múzeum*. I. Budapest, 1924.) elsősorban *A Holnap* körüli gazdag hírlapi anyagot közlik részben vagy egészben, s az antológia körüli vitákat ismertetik. A későbbi Ady-filológia Földessy és Dóczy anyagát kiegészítette, főleg *A Holnap* keletkezési körülményeire vonatkozó levelezés kiadásával. E levelezés alapján azonban csak részben tisztázták *A Holnap* keletkezésére, címére, mozgalmi vonatkozásaira, belső ellentéteire vonatkozó problémák. A közölt levelekből tudjuk, hogy Ady 1908. február 27-én ment Váradra megbeszélni az induló új írócsoportosulás programját. Március végén már kértek tőle verseket, és májusban 4 új versét el is küldi az antológia számára. 1908 májusában a kötet anyaga készen van, de eleinte a *Hét magyarok* címre gondoltak. Később *A Holnap* címet fogadta el a kötet szerkesztősége, valószínűleg — a legendás és anekdotikus visszaemlékezések közléseivel ellentétben — nem Ady közvetlen biztatására, hanem az Adynál és a modern magyar irodalomban oly gyakran szereplő „holnap“-versekre gondolva. 1908-ban jelent meg Adynak *A Holnap elébe* című verse, de előző kötetekben gyakori a Holnapra való szimbolikus hivatkozás. A tervezett folyóirat helyett így született meg *A Holnap* antológia és ugyancsak 1908-ban indul meg *A Holnap* mozgalmával egyidőben a modern magyar irodalom legjelentősebb folyóirata, a *Nyugat*.

A *Holnap* első kötete 4 új és 35 már megjelent Ady-verset közölt. Az 1908 szeptember elején megjelenő antológia egyúttal a holnaposok mozgalmának kezdetét is jelzi. 1908. szeptember 27-én tartotta a *Holnap* körüli írócsoport Nagyváradon első irodalmi ünnepségét. A Vajda János emlékére szentelt ünnepre írta Ady Endre *Egy néhai költő* című versét, majd beszédében Apáczai Csere, Kazinczy, Petőfi és Vajda emlékét, európaiságát állította szembe az uralkodó osztályok kultúra-ellenességével. Az 1909-ben megjelent második *Holnap* kötet is csak költőket tömörített maga köré.

Az antológia körül kitörő harc lényegében folytatása a haladó és reakciós erők között folyó irodalmi, világnézeti vitáknak. Találhatóan írja ekkor Ady Endre *Irodalmi háborgás és szocializmus* című cikkében hogy „Az új, elátkozott (ráadásul nem is politikai programmal dolgozó) magyar irodalom: valószínű előfutárja Magyarország megkésített, de most már nem sokáig halasztható, szociális átalakulásának“. A *Holnap* mozgalma, élén Ady Endrével, szellemi előkészítője is volt az időszerű társadalmi átalakulásoknak, s egyúttal hídépítője az együttélő népek haladó írói közeledésének. A *Holnap* és a *Nyugat* indulásának évében jelennek meg a legelső jelentős Ady-fordítások románul, szerbül és szlovákul. S ugyancsak nem véletlen, hogy 1908 után egyre sűrűsödnek a világháború kitöréséig mind román, mind magyar részről a közeledési kísérletek.

A holnaposok és elsősorban Ady költészete segíti elő 1918 után a romániai magyar irodalom kibontakozását, sajátos céljai felismerését mind eszmei, mind művészi vonatkozásban. A holnaposok és Ady szellemi öröksége így él és hat tovább a két háború közötti romániai magyar irodalom folyóirataiban, a nagyváradi *Tavaszi* és *Aurora*, az aradi *Génius*, a kolozsvári *Napkelet*, *Erdélyi Helikon* és *Korunk*, a marosvásárhelyi *Zord Idő* írói körében, a román és magyar írók testvériségét hirdető akcióiban, fordításokban, visszaemlékezésekben és az újareú fiatal nemzedék minden haladó mozgalmában. Ezt az örökséget őrizzük kegyelettel és adjuk tovább élő örökségként a mai fiataloknak. „Ifjú szívekben s mindig tovább“ — ezt hirdette Ady Endre, ezt vallották az egykori holnaposok. Szocializmust építő hazánk boldogságát, testvériségünket Ady és a holnaposok hitével, páratlanul gazdag művészetével és humanizmusával szolgáljuk.

A *Holnap* szerzői (korabeli linóleummetszetek)